

یک نسخه از کتابخانه همراکاب احمد شاه درانی

علامه عبدالحی حبیبی

احمد شاه بابا علاوه بر صفات لشکرکشی و جنگی و فضایل جهاننداری، مرد صاحب ذوق ادبی نیز بود، خود وی شعر میگفت، و دارای دیوان شعر پشتو است و با تصوف و متصوفان نیز علاقه خاصی داشت.

این پادشاه دانشمند کتابخانه شاهی داشت، و حتی در سفرهای جنگی هم کتابها را با خود می برد، و کتابهای مورد علاقه پادشاه، در جمع "صاحب جمع" رکیبخانه سرکار قید می شد.

در لایبریری کیمبرج یونیورسیتی انگلستان تحت نمره ۸۶۶ کتب شرقی یک جلد کلیات خطی در ۵۷۷ ورق موجود است که عکس آن نسخه در جمله میکرو فلم های نسخ نایاب پشتو بوسیله برتش کونسل به پوهنخی ادبیات و علوم بشری پوهنتون کابل اهدا شده و این نسخه خطی ارزنده از نظر تاریخ اهمیتی دارد.

در خاندان خوشحال خان از عصر سرداری و خانی افضل خان بن اشرف خان هجری یک موسسه خصوصی نسخه نویسی پشتو در اکوره ختک موجود بود، که در آن کاتب خوش نویس خوبی بنام شیخ محمد اعظم نسخ خطی پشتو را به فرمایش رجال صاحب ذوق این دودمان مینوشت. چنانچه همین شیخ محمد اعظم نو مسلم یک نسخه کلیات خوشحال خان را در سنه ۱۱۴۲ هـ به امر اسد خان در ۱۵۰۰ صفحه نوشته است، که یکی از مآخذ مهم نسخه مطبوعه قندهار در ۱۳۱۷ ش بوده است. و این نسخه گرانبهای خطی اکنون در کتابخانه عامه خطی محفوظ است.

اسد خان (سعد الله خان) و محمد علی خان هر دو پسران افضل خان اند، که هر دو مقام سرداری قوم خود را بوسیله شیخ محمد اعظم نوشته بودند، که یکی در کتابخانه عامه کابل و دیگری در کتابخانه کیمبرج هست. و این نسخه خطی کیمبرج وقتی در کتابخانه احمد شاه بابا بود.

در آخر نسخه کیمبرج نوشته شده:

”تمام شد کتاب کلیات خوشحالخان خطک (زیر ط یک همزه دارد) بروز یکشنبه سلخ ماه رجب ۱۱۴۱ د سرکار خان محمد علی خان پدستخط د شیخ محمد اعظم.“

در زیر این سطور بخط شکسته دیگری چنین نوشته است:

”حسب الامر الاعلی کتاب کلیات خوشحال خان خطک که بخط شکسته نستعلیق المروج حال تحریر، در کتب خانه سرکار عظمت مدار بندگان والا... سکندر شان معدل العدل و الاحسان پادشاه ذیجاه و الاجاه احمد شاه پادشاه غازی در درانی خلد الله ملکه و برهانه در هنگام توقف ارض اقدس عرض دیده و ملاحظه شد از بابت تحویلی معتمد الخواص آقا بحراج (؟) صاحب جمع رکیخانه سرکار... تحریر یوم السبت دهم جمادی الاول ۱۱۶۸“ (مهر) افوض امری الی الله عبده گل محمد ۱۱۶۲.

در سنه ۱۱۶۸ قمری احمد شاه بابا در سفر مشهد و نیشابور بود، و مراد از ارض اقدس هم شهر مشهد است. که آن پادشاه بزرگ افغان با عساکر خود در ولایت خراسان و مرکز آن مشهد مقدس قرار داشت. نام همین شخص معتمد الخواص علی العجاله خوانده نشد.

رسم عرض دیدن کتابهای کتابخانه های شاهی در افغانستان و هندوستان بود، و بسا کتابهای خطی موجود است که آنرا بهمین رسم دیده و در آخر آن نوشته اند، و حتی برخی از کتابهای گرانبها را خود پاشاهان هم عرض دیده و امضاء میکرده اند. چنانچه نسخه های متعدد بهمین رسم، بخط شاهان مغولیه دهلی موجود اند و این رسم مانند موجودی کتابخانه ها و تحویلخانه های این عصر است.

شخصی که این کتابرا در رکاب احمد شاه بابا عرض دیده و مهر کرده است گل محمد نامدارد و بر مهرش سال ۱۱۶۲ قمری نوشته است که سال دوم سلطنت احمد شاهی باشد و معلوم است که از رجال دربار احمد شاهی است. ازین سند تاریخی مطالب ذیل بدست می آید:

۱- یک نسخه معتبر کلیات خوشحال خان از خاندان سرداران ختک به کتابخانه حضور احمد شاه درانی رسیده بود.

۲- دربار افغانی یک کتابخانه داشت که کتابهای آن حتی به سفرهای جنگی نیز همراهِ شاهی برده می شد، و آنرا در سفرها هم عرض میدهند، یعنی موجودی میکردند.

۳- این کتابهای شاهی در قید حساب یک نفر صاحب جمع بود.

۴- گل محمد از رجال دربار این کتابرا در سنه ۱۱۶۸ موجودی و نشانی کرده است.

۵- وجود کتابها در اسفار جنگی ذوق ادبی و کلتوری عصر و پادشاه را می رساند که چقدر با آثار ادبی مملکت و مخصوصاً زبان ملی خود علاقمندی داشتند. انجمن تاریخ: اگر محققان محترم در باره اصل نام همین معتمد الخواص صاحب جمع دربار شاهی یا گل محمد صاحب مهر، معلومات مزیدی داشته باشند، و یا در باره این سند نظری و شرحی باشد، بانجمن تاریخ برای نشر بفرستند، و هم در باره اسد الله خان و سعدالله خان که دو نفر اند یا یک نفر؟ اگر معلوماتی باشد درخور تحقیق است. زیرا نام این پسر افضل خان از طرف شیخ محمد اعظم معاصر او اسد خان ضبط شده و در تواریخ متأخر مانند صولت افغانی و حیات افغانی و خورشید جهان سعدالله است و در پنبتانه شعراء جلد اول هم درین باره خلطی دیده میشود. شاید اصل نامش اسد الله باشد به تکلف اسعد الله و سهواً سعدالله نوشته باشند.^۱

۱. آریانا شماره ۲۸۲، ص ۵۱-۵۲، ۱۳۴۸.